

Юридична аналогія в земельному праві України:

ПОНЯТТЯ ТА ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ

Т. О. Коваленко

кандидат юридичних наук, доцент юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Обґрунтовується допустимість юридичної аналогії для подолання прогалин у правовому регулюванні земельних відносин, досліджуються характерні ознаки аналогії закону та аналогії права, формулюється їх поняття, визначаються підстави застосування юридичної аналогії для підвищення ефективності правового регулювання земельних відносин в Україні.

Ключові слова: земельне право, юридична аналогія, аналогія закону, аналогія права, ефективність правового регулювання.

Обосновывается допустимость применения юридической аналогии для преодоления пробелов в правовом регулировании земельных отношений, исследуются характерные признаки аналогии закона и аналогии права, формулируется их понятие, определяются основания применения юридической аналогии с целью повышения эффективности правового регулирования земельных отношений в Украине.

Ключевые слова: земельное право, юридическая аналогия, аналогия закона, аналогия права, эффективность правового регулирования.

The possibility of the legal analogy application to overcome the gaps in the land relations legal regulation has been justified, the features of the analogy in land law, its

notion, reasons of its application to increase the effectiveness of the land relation legal regulation in Ukraine have been determined in the article.

Keywords: *land law, legal analogy, reasons of analogy, effectiveness of legal regulation.*

Юридична аналогія є ефективним способом подолання прогалин у праві. Водночас застосування аналогії закону, а особливо аналогії права, потребує прийняття зважених, обґрунтованих та творчих рішень, спрямованих на пошук правової норми чи правового принципу, можливих та необхідних для заповнення прогалини у правовому регулюванні земельних відносин. У теорії права юридичну аналогію визначають як вирішення випадку, який безпосередньо не врегульований правом, але який обов'язково знаходиться в сфері правового регулювання, шляхом застосування правової норми, що регулює схожі за характером відносини (аналогія закону) або на основі загальних засад і змісту законодавства (аналогія права) [9, с. 324].

У сучасній правовій науці України та інших держав проблеми застосування юридичної аналогії з метою подолання прогалин у праві досліджуються переважно в теорії права. Останніми роками активізувалось дослідження зазначених проблем і в галузевих науках як України, так і ряду зарубіжних держав, зокрема: в цивільному праві (Н. С. Кузнецова, Р. А. Майда-ник, В. А. Рахмілович, І. В. Спасибо-Фатеева), господарському праві (О. А. Беляневич, Є. В. Івашин), трудовому праві (В. Б. Дресвянкін, О. М. Ярошенко), сімейному праві (О. А. Бистрикіна), конституційному праві (С. А. Авак'ян,

О. О. Белкін), адміністративному праві (І. Голосніченко, І. Шруб), кримінальному праві (Д. О. Єрмоленко, М. Кауфман, С. В. Шмаленя), кримінально-процесуальному праві (О. В. Бондар, І. Вовк, М. О. Громов), цивільно-процесуальному праві (В. О. Божок, П. І. Радченко, Д. О. Туманов).

У науці земельного права України на проблеми подолання прогалин у законодавчому регулюванні звертав увагу А. М. Мірошніченко в підручнику «Земельне право України» [12, с. 34-35]. Разом з тим, необхідно зазначити, що більшість вчених у своїх дослідженнях особливостей правового регулювання певних різновидів земельних відносин виявляють окремі прогалини в земельному праві України та обґрунтовують пропозиції щодо їх усунення чи подолання (В. І. Андрейцев, Г. І. Балюк, М. М. Бахуринська, О. А. Вівчаренко, С. А. Гоштинар, О. В. Єлісеева, В. М. Єрмоленко, Н. В. Ільницька, І. І. Каракаш, Т. Г. Ковальчук, П. Ф. Кулинич, Т. В. Лісова, О. С. Лисанець, А. М. Мірошніченко, В. Л. Мунтян, В. В. Носік, К. П. Пейчев, В. І. Семчик, Н. І. Титова, В. Ю. Уркевич, М. В. Шульга та ін.).

У нашій державі правила щодо застосування аналогії права та аналогії закону закріплені у ст. 8 ЦК України, а також містяться в процесуальному законодавстві (ч. 8 ст. 8 ЦПК України, ч. 7 ст. 9 КАС України). У земельному законодавстві України на сьогодні не визначено ознаки, підстави та межі застосування юридичної аналогії за наявності прогалин у правовому регулюванні земельних відносин. Практично не дослідженими залишаються вказані питання в науці земельного права України, що зумовлює актуальність виявлення характерних ознак юридичної аналогії та обґрунтування допустимості її застосування для подолання прогалин з ме-

тою підвищення ефективності правового регулювання земельних відносин.

Відповідно до частини 1 статті 3 ЗК України, земельні відносини регулюються Конституцією України, цим Кодексом, а також прийнятими відповідно до них нормативно-правовими актами. У ЗК України, інших актах земельного законодавства не згадується про можливість застосування аналогії закону чи аналогії права з метою заповнення прогалин правового регулювання земельних відносин. Водночас норма ч. 1 ст. 3 ЗК України не обмежує застосування аналогії у випадку необхідності та за умови дотримання необхідних підстав і меж. У частині 2 статті 4 ЗК України визначено, що завданням земельного законодавства є регулювання земельних відносин з метою забезпечення прав на землю громадян, юридичних осіб, територіальних громад та держави, раціонального використання та охорони земель. На нашу думку, саме на гарантування земельних прав різних суб'єктів, забезпечення охорони землі як основного національного багатства спрямоване застосування аналогії, що сприяє гнучкості механізму правового регулювання земельних відносин і підвищенню ефективності земельно-правового впливу.

На відміну від земельного законодавства, у цивільному законодавстві допускається застосування як аналогії закону, так і аналогії права (ст. 8 ЦК України). При цьому, згідно з приписом ст. 9 ЦК України можливе субсидіарне застосування норм цивільного права, спрямованих на регулювання юридичної аналогії, для регулювання земельних відносин. Як зазначає С. С. Алексєєв, «у більшості галузей права інститути аналогії і субсидіарного застосування – не лише необхідні, а й цілком «природні» інститути, які покликані забезпечи-

ти динамізм правової системи, можливості її пристосування до суспільних відносин, що змінюються» [1, с. 18]. На основі викладеного та користуючись конституційним принципом відносної зв'язаності законом фізичних та юридичних осіб (дозволено все, що прямо не заборонено законом), можна зробити висновок про можливість застосування юридичної аналогії для подолання прогалин земельно-правового регулювання за умови наявності певних підстав та дотримання меж її використання. З метою подолання прогалин земельно-правового регулювання може застосовуватись юридична аналогія у вигляді аналогії закону або аналогії права.

Аналогія закону є специфічним способом прийняття юридично значущого рішення у разі наявності прогалин в законодавстві, що стосується відповідного конкретного випадку. Таке рішення приймається на основі закону, яким регулюються аналогічні чи близькі за змістом суспільні відносини [2]. Для з'ясування особливостей аналогії закону і підстав її застосування з метою заповнення прогалин важливим є з'ясування юридичних ознак зазначеного правового явища та специфічних ознак аналогії закону в земельному праві України.

Аналогія забезпечує дієве, оперативне подолання прогалин земельно-правового регулювання, на відміну від їх усунення, що сприяє ефективному захисту земельних прав та інтересів суб'єктів земельних правовідносин, забезпеченню особливої охорони землі як основного національного багатства. У земельному праві аналогія закону полягає в застосуванні правової норми, яка регулює схожі за змістом та характером суспільні відносини. При цьому виникає питання, які саме відносини має регулювати норма, що використовується за аналогією, –

тільки земельні, чи це можуть бути норми, які регулюють схожі до земельних цивільні, екологічні, аграрні відносини? Інакше кажучи, при аналогії закону в земельному праві допускається використання норм лише земельного права (внутрішньогалузева аналогія), чи це можуть бути схожі за змістом норми інших галузей права (міжгалузева аналогія)?

В юридичній літературі обґрунтовуються дві протилежні позиції щодо допустимості міжгалузевої аналогії в земельному праві. Так, О. В. Колотова вказує на недопустимість міжгалузевої аналогії для регулювання земельних відносин [7, с. 123], а Д. Г. Григор'єв взагалі стверджує, що аналогія закону застосовується тільки в цивільних галузях права [4, с. 39]. На нашу думку, зазначений підхід не враховує сучасного комплексного характеру земельного права як галузі права і базується на її сприйнятті виключно як публічної, що було характерним саме для радянського земельного права. Іншої позиції дотримується Ю. Г. Жаріков, який вважає, що прогалини спеціального права (у цьому випадку – земельного) можуть бути подолані шляхом звернення до права цивільного [5, с. 54].

У чинному законодавстві України питання про можливість застосування міжгалузевої аналогії для заповнення юридичних прогалин врегульоване неоднозначно. Зокрема, цивільне законодавство допускає застосування лише внутрішньогалузевої аналогії в силу положень ст. 8 ЦК України, відповідно до якої якщо цивільні відносини не врегульовані цим Кодексом, іншими актами цивільного законодавства або договором, вони регулюються тими правовими нормами цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, що регулюють подібні за змістом цивільні відносини (аналогія закону). У ЗК України

норми щодо застосування аналогії закону відсутні, проте відповідно до ст. 9 ЦК України допускається застосування норм цього кодексу для регулювання земельних відносин за наявності юридичних прогалин. Наприклад, у науковій літературі пропонується для врегулювання питання щодо порядку поновлення договору оренди земельної ділянки за відсутності заперечень сторін (ст. 33 Закону України «Про оренду землі») використовувати за аналогією ст. 654 ЦК України, на підставі якої поновлення договору оренди здійснювати шляхом укладення додаткової угоди між сторонами та її державної реєстрації [6, с. 48].

Отже, при відсутності спеціальних обмежень у земельному законодавстві щодо застосування за аналогією виключно норм земельного законодавства для регулювання певних видів земельних відносин, видається можливим залучати норми інших галузей права з метою подолання земельно-правових прогалин, але за наявності необхідних для цього умов. До зазначених умов можна віднести такі: а) дійсна відсутність норми саме земельного права; б) подібність методів правового регулювання із спорідненою галуззю; в) схожість в істотних ознаках земельних та подібних відносин; г) генетичний зв'язок земельного та спорідненої галузі права (цивільного, екологічного, аграрного); ґ) несуперечність загальним принципам та принципам земельного права.

Аналогія закону полягає у використанні подібної норми чинного законодавства за наявності прогалини земельно-правового регулювання. При цьому в юридичній науці залишається відкритим питання щодо видів нормативно-правових актів, норми яких можуть використовуватись для подолання прогалин правового регулювання. Зокре-

ма, на думку Р. А. Майданика, в цивільному праві юридична аналогія допускається лише шляхом застосування норм законів і не може стосуватися норм підзаконних нормативних актів [11, с. 108].

У чинному законодавстві України по-різному врегульовано питання щодо виду нормативно-правового акта, який може бути використаний для подолання юридичних прогалин. Так, відповідно до ст. 8 ЦК України прогалини правового регулювання цивільних відносин можуть долатися шляхом застосування як норм законів, так і підзаконних нормативно-правових актів. При цьому Н. С. Кузнецова звертає увагу, що “за загальним правилом у порядку аналогії закону повинна використовуватись норма, що міститься в акті саме цивільного законодавства, а не іншої галузі” [8, с. 25].

Водночас у процесуальному законодавстві обмежується використання аналогії закону лише можливістю залучення норм, які містяться саме в законах. Так, якщо спірні відносини не врегульовані законом, суд застосовує закон, що регулює подібні за змістом відносини (аналогія закону) (ч. 8 ст. 8 ЦПК України); у разі відсутності закону, що регулює відповідні правовідносини, суд застосовує закон, що регулює такі правовідносини (аналогія закону) (ч. 7 ст. 9 КАС України). Аналіз зазначених норм процесуального законодавства дає підстави для наступних висновків: 1) аналогія закону застосовується тільки за відсутності норми, яка повинна бути саме в законі; 2) для подолання такої прогалини законодавчого регулювання дозволяється застосовувати виключно норми законів, які регулюють такі відносини. З формальної точки зору наведені законодавчі положення щодо допустимості аналогії закону в цивільному та адміністративному процесі зумовлюють необхідність використання для по-

долання прогалини земельно-правового регулювання лише норм законів, які регулюють подібні земельні відносини, з метою вирішення земельного спору. На нашу думку, таке законодавче регулювання обмежене, звужує межі застосування юридичної аналогії при вирішенні земельних спорів, має своїм наслідком ототожнення прогалини в праві як відсутності необхідної правової норми та прогалини в законодавстві як відсутності необхідного нормативно-правового акта, в цьому випадку закону.

Забезпечення принципів верховенства права та законності в регулюванні земельних відносин зумовлює необхідність виявлення тих правових підстав, за наявності яких використання правових норм за аналогією буде визнаватися необхідним, можливим та доцільним. Аналогія закону передусім можлива за умови існування дійсної прогалини в правовому регулюванні земельних відносин, що потребує з'ясування таких питань: чи підпадають певні земельні відносини під сферу саме правового регулювання; чи дійсно відсутня норма, яка необхідна для їх врегулювання; чи не має місце кваліфіковане мовчання законодавця. Наприклад, у юридичній науці зверталась увага на прогалину законодавчого регулювання оформлення права власності на землю Українського народу [13, с. 474]. Проте аналіз чинних норм земельного та конституційного законодавства свідчить про відсутність прогалини, а, відповідно, й потреби в її усуненні чи подоланні шляхом застосування аналогії. Такий висновок обґрунтовується ось чим: по-перше, об'єктом права власності Українського народу є не окремі земельні ділянки, а вся земля в межах території України як окремий, особливий об'єкт земельних правовідносин; по-друге, в якості юридичного документа, що посвідчує

право власності на землю Українського народу, можна розглядати Декларацію про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р., у розділі VI якої передбачено, що земля, яка знаходиться в межах території Української РСР, є власністю її народу, а народ України має виключне право на володіння, користування і розпорядження національним багатством України.

Застосування аналогії закону можливе лише в процесі реалізації земельно-правових приписів, при цьому виникає питання щодо форми правореалізації, яка допускає аналогію. Так, О. Ф. Скакун відзначає, що аналогія можлива лише в процесі правозастосування [15, с. 594-597]. Водночас у юридичній науці Російської Федерації обґрунтовується й протилежна позиція, відповідно до якої у правовій системі Росії є допустимим і доцільним використання аналогії закону та аналогії права самими суб'єктами правовідносин (незалежно від наявності у них владних повноважень) у всіх формах реалізації права, а не лише пов'язаних із правозастосуванням (тобто й при дотриманні, виконанні і використанні), але за умови забезпечення правил і меж застосування інституту аналогії [10, с. 3].

Вирішуючи питання про форму правореалізації, яка допускає аналогію, необхідно виходити із характерних ознак сучасного земельного права як галузі права, що органічно поєднує як публічно-правові, так і приватноправові підходи до регулювання земельних відносин. З врахуванням зазначеного та виходячи із особливостей форм правореалізації, можна зробити висновок, що аналогія не допускається при дотриманні та виконанні земельно-правових приписів. У процесі ж використання земельно-правових норм юридичними та фізичними особами юридична аналогія є можли-

вою, виходячи із конституційного принципу відносної зв'язаності законом зазначених суб'єктів та принципів земельного права щодо гарантування земельних прав та інтересів різних суб'єктів земельних правовідносин. Адже покладення на осіб обов'язку звертатись до суду для вирішення кожного окремого випадку застосування юридичної аналогії, за умови невизначеності їх взаємних прав і обов'язків, надзвичайно ускладнило б процес набуття та реалізації земельних прав, значно збільшило б обсяг навантаження на судові органи та суттєво знизило б ефективність правового впливу в земельній сфері.

Однією із підстав застосування аналогії закону є наявність суб'єкта, уповноваженого на використання аналогії. Коло таких суб'єктів залежить від форми реалізації норм земельного права. Так, у процесі використання земельно-правових приписів до аналогії можуть звертатися будь-які юридичні чи фізичні особи, які є суб'єктами земельних відносин та мають законний інтерес чи потребу набутти або реалізувати певні земельні права. Суб'єктами, які можуть використовувати аналогію у процесі застосування норм земельного права, є спеціально-уповноважені органи державної влади та місцевого самоврядування, що діють виключно у межах та у порядку, визначеному законом (суди, державні органи з питань земельних ресурсів, приватизації, місцеві ради тощо). Результатом застосування аналогії зазначеними суб'єктами є прийняття певного правозастосовчого акта – ухвали чи рішення суду, постанови органів контролю та нагляду за дотримання вимог земельного та екологічного законодавства тощо.

До правових підстав застосування аналогії закону в земельному праві необхідно також віднести наявність пра-

вової норми, яка регулює схожі, близькі за змістом та характером відносини. Крім цього, важливе значення має дотримання меж застосування аналогії закону, що виключає можливість зловживання нею. Необхідно враховувати, що “серед реальних суспільних відносин, які регулюються правом, немає абсолютної тотожності, тому при використанні аналогії в розрахунок береться не будь-яка схожість, а тільки за суттєвими ознаками, що мають принципове значення, тобто відносна тотожність [17, с. 79]. При цьому, на нашу думку, перевага має надаватись такій нормі земельного права, і лише у випадку її відсутності – подібній нормі іншої, близької за предметом та методами правового регулювання, галузі права. Застосовуючи правову норму за аналогією з метою врегулювання земельних відносин, суд чи інший суб’єкт повинен тлумачити її так само, як і при звичайному застосуванні цієї норми.

У випадку неможливості використання аналогії закону для подолання прогалини у правовому регулюванні земельних відносин застосовується аналогія права. В юридичній енциклопедії С. В. Бобровник визначає аналогію права як застосування щодо суспільних відносин, не регламентованих у правовому порядку безпосередньо, загальних принципів національної чи міжнародної систем права, які визначаються “ratio legis” [3].

Зміст та характер аналогії права як особливого правового явища досліджуються переважно в теорії права. На думку П. О. Недбайла, застосування норм права за аналогією є поширенням якої-небудь норми, комплексу норм або певних правил, які сформульовані на основі загальних принципів права, на відносини, не передбачені конкретною нормою, але подібні до від-

носин, які регулюються нормою, що застосовується, або які підпадають під загальні засади права [14, с. 464]. У сучасних дослідженнях О. Ф. Скакун визначає аналогію права як вирішення справи або окремого юридичного питання на основі принципів права, загальних засад і змісту законодавства, “духу” права [15, с. 596], а В. П. Тарануха пропонує розуміти аналогію права як застосування, для врегулювання певних суспільних відносин, за наявності прогалин в законодавстві та за відсутності можливості застосування аналогії закону, загальних принципів відповідної галузі права, правового інституту або законодавства в цілому [16, с. 8].

Аналіз наведених наукових підходів, а також особливостей нормативно-правового регулювання земельних відносин дає можливість визначити характерні ознаки аналогії права як юридичного явища в земельному праві України. Зокрема, як і аналогія закону, аналогія права є способом подолання прогалин правового регулювання земельних відносин з метою забезпечення ефективності земельно-правового впливу. Разом з тим, застосування аналогії права при вирішенні певної земельної справи не свідчить про остаточне заповнення юридичної прогалини. При виникненні таких відносин у майбутньому необхідно буде знову обґрунтовувати можливість та необхідність застосування аналогії права.

Аналогія права полягає в застосуванні правових принципів для подолання прогалин земельно-правового регулювання. При цьому виникає питання щодо того, які саме принципи – загальнолюдські (міжнародні), загальноправові (загальні, основні), міжгалузеві, галузеві – повинні застосовуватись при аналогії права в земельних відносинах. Для чинного законодавства притаман-

ні неоднозначні підходи до вирішення вказаного питання. Зокрема, в цивільному законодавстві в силу положень ч. 2 ст. 8 ЦК України допускається застосування лише галузевих принципів. На думку Н. С. Кузнецової, до не врегульованих актами цивільного законодавства чи договором відносин, які за своєю природою є цивільно-правовими, застосовуються основні засади (принципи) цивільного законодавства [8, с. 25]. У процесуальному законодавстві допускається застосування “загальних засад законодавства” (ч. 8 ст. 8 ЦПК України), “конституційних принципів та загальних засад права” (ч. 7 ст. 9 КАС України).

Принципи права України характеризуються системністю. Так, відповідно до взятих Україною міжнародних зобов’язань національні принципи права мають відповідати загальнолюдським принципам (гуманізму, юридичної рівності, свободи, демократизму, справедливості, законності). В свою чергу, галузеві принципи, зокрема принципи земельного права України, повинні відповідати загальноправовим принципам (верховенства права, законності, рівності перед законом, взаємозв’язку прав і обов’язків, взаємної відповідальності особи і держави, відповідальності за вину). Враховуючи специфіку предмета земельного права України та його методів, виходячи із особливої цінності землі як основного національного багатства та необхідності гарантування доступу до землі людини як основної соціальної цінності, при подоланні земельно-правових прогалин пріоритет матимуть галузеві принципи, загальні засади саме земельного права України. У випадку їх відсутності можливе застосування конституційних, загальноправових та міжнародних правових принципів.

Отже, з метою подолання прогалин у правовому регулюванні земельних від-

носин допускається юридична аналогія у вигляді аналогії закону або аналогії права за умови наявності певних підстав та дотримання меж її застосування. Аналогія закону – це спосіб дієвого, оперативного подолання прогалин правового регулювання земельних відносин, які перебувають у сфері правового впливу та потребують саме нормативно-правового опосередкування, шляхом застосування правових норм як земельного, так і споріднених з ним галузей права, що регулюють подібні за змістом та характером суспільні відносини, з метою забезпечення одночасно стабільності й гнучкості земельно-правового впливу та підвищення його ефективності. Для заповнення прогалин земельно-правового регулювання в Україні допускається застосування як внутрішньогалузевої, так і міжгалузевої аналогії закону, але за умови відсутності прямої заборони нормами земельного права та пріоритетності застосування норм саме земельного права. Аналогія права – це спосіб дієвого, оперативного подолання прогалин правового регулювання земельних відносин, які перебувають у сфері правового впливу та потребують саме нормативно-правового опосередкування, за відсутності правових норм, які регулюють такі відносини, шляхом застосування галузевих земельно-правових, конституційних, загальноюридичних, міжнародних правових принципів. Застосування аналогії права при подоланні юридичних прогалин у земельному праві України передбачає застосування насамперед принципів, загальних засад земельного права України. У випадку відсутності галузевих принципів для заповнення земельно-правової прогалини можливим є застосування конституційних, загальноправових та загальнолюдських (міжнародних) правових принципів.

Література

1. *Алексеев С. С.* Советское право как система: методологические принципы исследования / С. С. Алексеев // Советское государство и право. – 1974. – № 7. – С. 11-18.
2. *Бобровник С. В.* Аналогія закону / С. В. Бобровник // Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голов. редкол.) та ін. – Т. 1. – К.: Укр. енцикл., 1998. – С. 105.
3. *Бобровник С. В.* Аналогія права / С. В. Бобровник // Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голов. редкол.) та ін. – Т. 1. – К.: Укр. енцикл., 1998. – С. 105.
4. *Григор'єв Д. Г.* Аналогія, аналогія закону, аналогія права / Д. Г. Григор'єв // Юриспруденція: теорія і практика. – 2005. – № 11. – С. 38-46.
5. *Жариков Ю. Г.* Разграничение сферы действия земельного и гражданского законодательства при регулировании земельных отношений / Ю. Г. Жариков // Государство и право. – 1996. – № 2. – С. 44-54.
6. *Ковальський Д. В.* Земельно-процесуальні правовідносини: монографія / Д. В. Ковальський. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 176 с.
7. *Колотова О. В.* Відмежування аналогії закону від суміжних правових явищ / О. В. Колотова // Держава і право. – 2009. – Вип. 45. – С. 119-125.
8. *Кузнецова Н. С.* Аналогія / Н. С. Кузнецова // Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. – 2-е вид., перероб. і доп. / за ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – Т. I. – С. 24-25.
9. *Лазарев В. В.* Теория государства и права: учеб. для вузов / В. В. Лазарев, С. В. Липень. – М.: Спарк, 1998. – 448 с.
10. *Лобанов Г. А.* Применение законодательства по аналогии / Г. А. Лобанов // Юрист. – 1999. – № 10. – С. 2-4.
11. *Майданик Р. А.* Застосування цивільного законодавства за аналогією / Р. А. Майданик // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2009. – № 4-5. – С. 107-116.
12. *Мірошниченко А. М.* Земельне право України: навч. посіб. / А. М. Мірошниченко. – К.: Інститут законодавства ВР України, 2007. – С. 34-35.
13. *Настечко К. О.* «Неоформлені права» на земельні ділянки в Україні / К. О. Настечко // Держава і право. – 2008. – Вип. 41. – С. 473-479.
14. *Недбайло П. Е.* Применение советских правовых норм / П. Е. Недбайло. – М.: Юрид. лит., 1960. – 511 с.
15. *Скакун О. Ф.* Теорія держави і права (Енциклопед. курс): підруч. / О. Ф. Скакун. – Х.: Еспада, 2006. – 776 с.
16. *Тарануха В. П.* Аналогія закону й аналогія права як способи подолання прогалин у праві / В. П. Тарануха // Науковий вісник Чернівецького ун-ту. Серія: правознавство. – 2008. – Вип. 435. – С. 5-9.
17. *Ярошенко О. М.* Методи подолання прогалин у трудовому праві України / О. М. Ярошенко // Проблеми законності. – 2006. – Вип. 80. – С. 78-86.